

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Yardımlara Erişim Bağlamında ‘Hak Eden’ Yoksul ve Hareket Edebilirlik Kavramları: Evde Bakım Aylığı Üzerine Niteliksel bir Çalışma*

The Concepts of Deservingness and Mobility in Access to Social Assistance: A Qualitative Study on the Cash for Care Scheme in Turkey

Başak AKKAN¹, Simla SERİM²

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, basak.akkan@bilgi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5680-3553

²Araştırmacı, simlaserim@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8219-8628

Başvuru: 26.11.2021
Kabul: 08.06.2022

Atıf:
Akkan, B ve Serim, S. (2022). Sosyal yardımlara erişim bağlamında ‘hak eden’ yoksul ve hareket edebilirlik kavramları: Evde bakım aylığı üzerine niteliksel bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(3), 889-911.
DOI: 10.33417/tsh.1028833

ÖZ

Bu makale ‘hak eden’ yoksul ve hareket edebilirlik kavramlarını, evde bakım aylığına odaklanarak tartışmaktadır. Tüm dünyada ekonomik krizler sonrası yükselen yoksulluğa bağlı olarak, devletlerin sosyal yardımlara ayırdıkları bütçelerini arttırdığı ve nakit desteği programlarının çeşitlendirildiği görülmektedir. 2001 ve 2008 yıllarındaki küresel ekonomik krizlerin ve yaşamakta olduğumuz salgının ekonomik ve sosyal sonuçları düşünüldüğünde sosyal yardımlar birçok ülkede önemli sosyal politika müdahalelerini oluşturmuştur. Türkiye’de sosyal yardım alanında farklı kategorilerde bir dizi yardım verilmektedir. Bu makalenin odağında yer alan evde bakım aylığı, hem bir sosyal yardım politikası hem de bakım politikası olarak düşünülebilir. Avrupa ülkelerinde de 90’lardan bu yana ev temelli bakımı desteklemek için benzer nakit desteği programları uygulanmıştır. Avrupa’daki yaygın uygulamaların aksine, Türkiye’de evde bakım aylığı bakım ihtiyacı olan engelli ve yaşlı kişinin kendisine değil, engelli veya yaşlısına bakan aile bireyine verilen bir sosyal yardım programıdır. Bu bağlamda, makale evde bakım aylığını bir sosyal yardım mekanizması olarak ele alarak hak edebilirlik ve hareket edebilirlik kavramlarını yoksulların sosyal yardımlara erişimleri bağlamında tartışmaktadır. Makalede bulgularını paylaştığımız araştırmamızda farklı sosyal taraflar (sosyal yardım alanında çalışan merkezi ve yerel idareciler, sosyal hizmet uzmanları, engelli hakları alanında çalışan STK temsilcileri ve yardımdan yararlanan engelli birey yakınları) ile derinlemesine görüşmeler yoluyla söz konusu kavramlar ve dolayısıyla sosyal yardımlara dair sosyal adalet görüşleri irdelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal yardım, evde bakım aylığı, ‘hak eden’ yoksul, hareket edebilirlik, refah devleti

ABSTRACT

This article explores the concepts of deservingness and mobility by focusing on the cash for care as a social assistance scheme. Following the global economic crisis, it was observed that the budget allocations to social assistance had been increased, and cash transfers have been extended in many countries. During the 2001 and 2008 economic crises and the global health crisis fuelled by the pandemic, the social assistance schemes have emerged as crucial social policy interventions in responding to the social and economic effects of the financial and health crisis. We could refer to a wide range of social assistance schemes in Turkey. Yet, this article focuses on the cash for care, which could be considered both social assistance and a care scheme. In several European countries, similar cash-for-care schemes have been implemented since the 90s. However, unlike these cash-for-care schemes in Europe, in Turkey, the cash benefit is provided to the family member (caregiver) who offers 24 hours care to a disabled or elderly in the family. The article deals with the cash-for-care scheme as social assistance provided in this context. It explores the concepts of deservingness and mobility

* Bu niteliksel çalışma Avrupa Birliği Horizon 2020 (No:727112) projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir.

concerning low-income families' access to social assistance schemes. In our research being shared in the article, in-depth interviews were carried out with the social assistance provision administrators, social workers, beneficiaries of the cash-for-care scheme, and NGO representatives. Based on their narratives, the concepts of deservingness and mobility are being explored.

Keywords: *Social assistance, cash for care, deservingness, mobility, welfare state*

GİRİŞ

Bu makale yoksulluk çalışmalarında önemli bir yer tutan 'hak eden' (deserving) ve hareket edebilirlik (mobility) kavramlarını, 2006 yılından bu yana uygulanan ve refah devletinin en temel sosyal yardım araçlarından biri olan evde bakım aylığı bağlamında tartışmaktadır. Dünyanın farklı yerlerinde nakit desteği şeklinde sağlanan ve özellikle güney ülkeleri refah rejimlerinin öncelikli sosyal politika aracı olan sosyal yardımlar, literatürde önemli bir yer tutmaktadır (Leisering, 2019). Ekonomik krizler sonrası yoksulluğun artması ile devletlerin sosyal yardımlara ayırdıkları bütçelerini arttırdıkları ve bunu takiben nakit desteklerinin çeşitlendirildiği söylenebilir. Örneğin, 2001 ve 2008 küresel ekonomik krizleri sonrası nakit transferi şeklinde hayata geçirilen sosyal yardımların arttığı, Covid-19 salgını sırasında da birçok ülkede sosyal yardımlara ağırlık verildiği söylenebilir (World Bank, 2020).

Makalede sosyal yardım politikaları kapsamında ele alınan evde bakım aylığı aynı zamanda bir bakım politikası olarak da tasarlanmıştır. Evde bakım aylığı bu yönüyle Avrupa ülkelerinde uygulan evde bakımı destekleyen nakit transferi programlarına benzer niteliğiyle karşımıza çıkmaktadır. 90'lı yıllardan bu yana uygulanan bu tip nakit transferi programlarının amacı bakım ihtiyacı olan yaşlı ve engellilerin bakımlarının ev içinde sağlanmasıdır (Da Roit ve Le Bihan, 2010). Türkiye'de 2006 yılı itibarıyla uygulanmaya başlanmış evde bakım aylığının nakit transferi temelli bir bakım politikası olduğu göz önünde bulundurulsa da, bir sosyal yardım politikası olarak da tasarlandığı söylenebilir. Avrupa'daki yaygın uygulamaların aksine, Türkiye'de evde bakım aylığı bakım ihtiyacı olan engelli ve yaşlı kişinin kendisine değil, engelli veya yaşlı aile bireyine bakım veren aile üyesine verilen bir sosyal yardım programıdır. Programdan ağırlıklı olarak engelli çocuğuna bakan anneler yararlanmaktadır (Akkan, 2010; Avşaroğlu, 2018). Bu makalenin amacı evde bakım aylığını bir sosyal yardım mekanizması olarak ele alarak, *hak edebilirlik* ve *hareket edebilirlik* kavramlarını yoksulların sosyal yardımlara erişimleri bağlamında tartışmaktır. Özellikle 'hak eden yoksul' yaklaşımı, sosyal yardımlara erişimde belirli kategoriler yaratmakta ve bu kategoriler üzerinden hak edebilirliği ve dolayısıyla yardımlara erişimi belirlemektedir. Niteliksel çalışmamızda farklı sosyal taraflar (sosyal yardım alanında çalışan merkezi ve yerel idareciler, sosyal hizmet uzmanları, engelli hakları alanında çalışan STK temsilcileri ve yardımdan yararlanan engelli birey yakınları) ile derinlemesine görüşmeler yoluyla söz konusu kavramlar ve dolayısıyla sosyal yardımlara dair sosyal adalet görüşleri irdelenmiştir. Makalede ilk olarak analitik çerçeve sunulacak, daha sonra Türkiye'de sosyal yardımların tarihsel arka planı incelenecektir. İlerleyen bölümlerde ise araştırma bulgularının analizlerine dayanarak çalışmanın sonuçları ele alınacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Tarih boyunca belirli kategorilere ve sınıflandırmalara dayandırılarak yaratılan 'hak eden yoksul' yaklaşımı devletin yoksul vatandaşları ile kurduğu ilişkinin sınırlarını da belirlemiştir. Sosyal yardımların modern refah devletleri öncesine giden tarihine baktığımız zaman, 19. yüzyılda hak eden

yoksul kategorisinin oluşmaya başladığı görülmektedir. Örneğin, İngiliz Yoksulluk Kanunları (Poor Law, 1834) ve Hollanda Yoksulluk Kanunları (Dutch Armenwet, 1854) hak eden yoksul kategorilerini benimsemiştir. Bu kanunlarda yaşlılar, çocuklar ve kronik hastaların hak eden yoksul kategorisi içinde yer aldığı söylenebilir (Van Oorschot ve Roosma, 2017). Geç dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda da kendisine çalışarak bakamayacak olan yaşlılar ve kimsesiz çocuklar 'aceze' olarak tanımlanmış, geçimini çalışarak sağlaması mümkün olmayan bu gruplar sosyal yardım programlarının hak eden yoksulları olarak belirlenmiştir (Özbek, 2006).

Günümüzde modern refah devletlerinin sosyal koruma sistemleri içerisinde de önemli bir yeri olan sosyal yardımlar hak edebilirlik çerçevesinde belli grupları kapsama eğilimindedir (Van Oorschot ve Roosma, 2017). Buradaki en temel motivasyonlardan birinin, yeniden dağıtım mekanizmaları dahilinde kaynakların, ihtiyaç sahipleri arasında belli hedef gruplara yönlendirilmesi ve bunun için bir kamu maliyesinin oluşturulması olduğu söylenebilir. Ancak, ihtiyaç sahibi gruplar arasında hak eden yoksulların belli kriterlere göre tanımlanması normatif bir ayrışmadır ve her zaman emek piyasasında istihdam edilebilirlik ile ilişki içinde şekillenmektedir. 'Hak eden yoksul' kavramı sosyal yardımlar bağlamında içerme ve dışlamanın sınırlarını belirlediği noktada bir sosyal adalet tartışmasını da beraberinde getirmektedir. Evrensel vatandaşlık fikrine dayanan sosyal politika süreçlerinin kategorik temelli ayrışmaları dikkate almadığı noktada, sosyal yardımlara erişim süreçlerinde içerici vatandaşlığın inşa edildiği öne sürülebilir (Lister, 2003; Fraser ve Gordon, 1994). 'Hak eden yoksul' kategorisi içerici vatandaşlığa verdiği zarar bağlamında da, kırılgan grupların devleti ile ilişkisini belirlemektedir. Hak eden yoksul kavramı ile ilişkili olarak belli bir tip kırılganlığın sosyal yardımlara erişim bağlamında bir meşruiyeti varken, başka kırılganlık biçimleri birey özelliği (tembellik) veya eğilimi (sistemi sömürme) olarak ele alınabilmektedir (Akkan ve Uyan-Semerci, 2014; Van Oorschot ve Roosma, 2017). Örnek vermek gerekirse, engelliler sosyal yardımların öncelikli gruplarından sayılırken, evine giren gelirin belirsiz olduğu bir Roman erkek, tam da emek piyasası ile kurulan ilişki bağlamında yardımları 'sömürmeye' çalışan bir grup atfı ile damgalanabilmektedir (Akkan ve Uyan-Semerci, 2014). Yardım almayı hak etmeyen yoksul algısı, sosyal yardıma erişim konusunda 'meşru' kabul edilmeyen bir statüyü sürekli yeniden üretmektedir.

Modern refah devleti bağlamında hak edebilirlik kavramı, ilk aşamada özel ihtiyaç sahibi grupları tanımlayabilmek, ayırtılabilmek adına başvuru bir kavram olarak ortaya çıkmıştır (Van Oorschot ve Roosma, 2017). Bu gruplar, 65 yaş üstü bireyler, engelli çalışanlar, bakmak durumunda çocuğu olan aileler, kronik hastalığı olan çalışanlar, gelirden yoksun haneler gibi ekonomik ve sosyal değişimlerden doğan toplumsal risklerin kırılganlaştırdığı gruplar olarak betimlenmiştir. Hak edebilirlik kategorileri tanımlanmaya başlandığı anda, sosyal yardımlar belli gruplar için daha erişilebilir, hatta daha cömert hale gelebildi (Van Oorschot ve Roosma, 2017). Bu gruplar arasında dünyanın birçok yerinde öncelikli demografik grup olarak yaşlılar ve engelliler gelmektedir ve sosyal yardımlara erişimde işsiz gençlere göre daha az damgalandıkları söylenebilir.

Kimlikler de hak eden ve etmeyen yoksul statüsünü belirlemede rol oynamaktadır. Hatta, özellikle popülist siyaset aracı olarak hak edenler 'bizden' olan yoksullar olarak da tanımlanabilmektedir. Bu siyaset yaklaşımı, bazı refah rejimlerinde farklı etnik gruplara mensup, ya da göçmen statüsünde olan ihtiyaç sahibi kişilerin desteklenmesine olan toplumsal desteğin düşüklüğüne de sebep olabilmektedir (Van Oorschot, 2000:35). Örneğin, Romanlar her koşulda hak etmeyen yoksul kategorisine dahil edilmektedir. Romanların emek piyasasında iş bulabilirliği tartışması ile desteklenen ve çalışmamayı seçtikleri için sosyal yardımlara başvurdukları ve bu bağlamda da hak etmeyen bir yoksul kategorisi oluşturduklarına olan inanç kimlik temelli bir damgalamayı da birlikte getirmekte ve Romanların sosyal yardımlara erişimleri önünde engel oluşturmaktadır (Akkan vd., 2011).

Van Oorschot'a (2000:36) göre hak edebilirliği açıklayan 5 kriterden bahsedilebilir:

1. Kontrol: Yoksulların kendi ihtiyaçları üzerinde kontrol sahibi olması, bir nevi söz sahibi olması ve beraberinde gelen sorumluluklar. Daha az kontrol daha fazla hak edebilirlik anlamına gelmektedir.
2. İhtiyaç: İhtiyaç daha yüksek olduğunda, hak eden yoksul olarak tanımlama eğilimi artmaktadır.
3. Kimlik: Yoksulun kimliği burada belirleyici olabilmektedir. 'Bize' ne kadar yakınsa o kadar hak eden yoksul yaklaşımı belirleyici olmaktadır.
4. Tavır: Yoksulun sosyal yardıma karşı tavrı belirleyicidir. Yumuşak başlılık, minnettarlık, itaatkar olma beraberinde hak edebilirliği getirmektedir.
5. Karşılıklılık: Yoksulun aldığı yardıma karşılık verebilme kapasitesi, bir nevi desteği hak etme, kazanma biçimi olarak tanımlanabilir. Daha fazla karşılık verebiliyorsa, şartları yerine getirebiliyorsa, daha kolay hak eden yoksul kategorisine dahil olmaktadır.

Hak edebilirlik kategorileri sosyal yardımlara erişimde kırılğan gruplar arasında hiyerarşiler oluşturduğu için, sosyal adalet açısından ciddi sonuçlar doğurabilmektedir.

Türkiye'de refah rejimi ve sosyal yardımlara genel bir bakış

Türkiye'nin refah modeli Güney Avrupa devletlerinde görülen refah rejimleri ile benzerlik göstermektedir. Korporatist sosyal koruma modeli, klientalist ve çok parçalı sosyal yardım sistemi, Türkiye refah rejimini Güney Avrupa tipolojisi içerisinde yerleştirmeye imkân tanımaktadır (Buğra ve Keyder, 2006; Gal, 2010). Türkiye'nin refah modelini Güney Avrupa rejimleri ile aynı tipolojiye dahil eden bir başka unsur ise ailenin toplumda normatif bir değer unsuru olarak kabul görmesidir ki, bu aileci refah rejimi olarak da tanımlanabilir (Akkan, 2018). Diğer aileci refah rejimlerinde olduğu gibi, Türkiye'de de aile üyeleri ki, çoğunlukla kadınlar aile bireylerinin bakımını üstlenmektedir.

Türkiye'de refah devleti 2000'li yılların başından bu yana önemli değişimler geçirmiştir. Daha önce parçalı bir yapıya sahip olan sosyal güvenlik, sağlık gibi politika alanlarında reformlar yapılmış, birleştirilmiş sosyal güvenlik sistemi ve genel sağlık sigortası hayata geçirilmiştir (Buğra ve Candaş,

2011; Yılmaz, 2017). Ayrıca, sosyal yardım sistemlerindeki gelişmeler ve birçok farklı nakit desteği programların hayata geçirilmesi 2000'li yıllara damgasını vuran gelişmeler olarak gösterilebilir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, tüm bu farklı reformlar, piyasalaşma eğilimleri çerçevesinde yapılandırılmıştır (Buğra, 2018). Powell ve Yörük'e (2017) göre geçen 10 sene içinde sosyal politika alanında gerçekleşen dönüşümler sonucunda Türkiye, Güney Avrupa refah devleti modelinden uzaklaşmış ve liberal ve sosyal demokrat unsurların bir arada olduğu yeni bir modele doğru evrilmiştir. Başka bir deyişle, Türkiye'nin refah modeli, Güney Avrupa rejimi tipolojisinden uzaklaşmış, gelişen piyasa ekonomisi ülkelerinde görülen yeni bir rejim biçimine dönüşmüştür (Powell ve Yörük, 2017). Bu tip refah rejimlerinin en temel sosyal politika aracı ise gelişmiş bir sosyal yardım sistemine sahip olmalarıdır (Leisering, 2019; Öktem ve Erdoğan, 2020). Türkiye'deki dönüşüm de bunu destekler niteliktedir. 2000'li yılların başından bu yana kamu harcamalarında sosyal yardımlara ayrılan artış bu tip bir refah rejimi dönüşümüne işaret etmektedir (Powell ve Yörük, 2017; Öktem ve Erdoğan, 2020).

Daha önce de belirtildiği üzere, küresel ekonomik krizlerin sosyal yardımlarda artışa sebep olduğu söylenebilir. Özellikle 2001 ve 2008 ekonomik krizleri dünyada yoksulluğun artmasına yol açmış ve sosyal yardım politikalarını öncelikli hale getirme konusunda devletler üzerinde baskı oluşturmuştur. 2001 ekonomik krizinin Türkiye ekonomisi üzerinde oldukça yıkıcı sonuçlar doğurduğu ve tam da bu dönemde sosyal politika alanında dönüşümlerin yaşandığı, yoksulluk ile mücadele programlarının hayata geçirilmeye başlandığı söylenebilir. 2001 krizini takiben, sosyal politikalarda kent yoksulluğu ile mücadele öncelikli hale gelmiştir (Buğra ve Keyder, 2006). 'Yeni yoksulluk' olarak da adlandırılan kent yoksulluğu, artan işsizlik ile beraber sosyal koruma dışında kalan grupların ciddi bir şekilde artması ve ailenin refah sağlayıcı rolünün etkisini yitirmeye başlaması sonucu ortaya çıkan bir yoksulluk biçimidir (Buğra ve Keyder, 2006). Öte yandan, iş üretmeyen büyümeye bağlı olarak güvencesiz işlerde çalışan "çalışan yoksul" olarak tanımlanan grupların büyüklüğü de hatırı sayılır ölçüde artmıştır. Türkiye'de çalışanların %16'sı yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır ki, bu OECD ülkeleri içinde en yüksek orandır (Buğra, 2018).

2001 krizinin ardından, 2008 krizini izleyen 2008-2009 yıllarındaki ekonomik duraklama dönemi de Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. 2009 yılının ikinci çeyreğinde ekonomik toparlanma yaşansa da, 2008-2009 yıllarında görülen duraklama, işsizlik oranlarının yükselmesine ve ailelerin gelirlerinin gözle görülür oranda düşmesine sebep olmuştur (OECD, 2010). 2008 küresel krizi sonucunda, hanelerin yeni geçim stratejilerine başvurduğu, tüketimlerinin azaldığı ve borçluluğun arttığı söylenebilir (Aytaç vd., 2015:15). Bu doğrultuda, kamu harcamalarında sosyal yardımlara ayrılan bütçedeki düzenli artışın da küresel ekonomik krizleri takip ettiği öne sürülebilir.

Sosyal yardımlar Türkiye'nin sosyal tarihinde 19. yüzyıla dayanan bir olgu olduğundan Türkiye refah rejimi için alışılmadık bir sosyal politika aracı değildir. Yaşlılar, engelliler ve kimsesiz çocuklar Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana hak eden yoksul kategorisi içine dahil edilmiş gruplardır. 1910 yılında hayata geçirilen 'muhtacın maaşı' sosyal yardımların Osmanlı İmparatorluğu refah

sisteminde önemli bir yere sahip olduğunun göstergesidir (Özbek, 2006). Muhtacın maaşını almayı 'hak eden' yoksullar, geliri olmayan, kendilerine bakacak akrabası olmayan, engelli, yaşlı veya yetim çocuklar olarak kategorize edilmiştir (Özbek, 2006). Ayrıca, yerel yönetimlerin sosyal yardımlarda önemli bir yer tuttukları söylenebilir. Özellikle, 19. yüzyılın ortalarında, gelirlerinin %2,5'ini yoksullara yönelik sosyal transferlere aktarmaları yerel yönetimler için yaygın bir uygulama olarak ortaya çıkmıştır (Öktem, 2018).

Engelli ve yaşlılar, modern Türkiye refah devleti kapsamında da hak eden yoksul kategorisinde yer almaya devam etmiştir. Toplumda engelli ve yaşlı maaşı olarak da bilinen 2022 sayılı "65 yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları ile Engelli ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun" ile birlikte Cumhuriyet döneminin ilk kurumsallaşmış sosyal yardım programlarından biri 1976 yılında hayata geçmiştir. 1986 yılında Sosyal Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun (SYDTF) kurulması, gelir tespiti temelli sosyal yardım sisteminin kurumsallaşması açısından önemli bir adım olarak ele alınabilir. 2001 yılında Dünya Bankası'nın başlattığı Sosyal Riski Azaltma Projesi, merkezi bir sosyal yardım sisteminin kurulmasına ve programların çeşitlenmesine (Şartlı Nakit Transferi gibi) ön ayak olmuştur.

2006 yılında Başbakanlığa bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün (SYDGM) kurulması ile sosyal yardımları ortak çatı altında toplayan merkezi yapı oluşturularak kapsamlı bir ulusal sosyal yardım politikası hedeflenmiştir. SYDGM'nin kuruluşu, sosyal yardım alanının kurumsallaşması açısından da önemli bir adım olmuştur (Yakut-Çakar ve Yılmaz, 2008). 2012 yılında SYDTF yönetmeliğinde önemli değişiklikler yapılarak fondan yararlananların kapsamı genişletilmiş ve yoksulluk eşiği belirlenmiştir. 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın (2021 yılı itibariyle Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı) kurulması ile birlikte Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, bakanlık bünyesinde sosyal yardımların idaresinden sorumlu hale gelmiştir. Sosyal yardımlar aynı ve nakdi olmak üzere, aile yardımı, eğitim yardımı, engelli yardımları, insani amaçlı yardımlar, sağlık temelli yardımlar ve vatandaş olmayan kişilere verilen sosyal yardımlar kategorilerinin altında sıralanabilir. Sosyal yardımlar aynı veya nakdi, şartlı veya şartsız çok farklı şekillerde verilmektedir. Ancak, sosyal yardımların verilisinde karmaşık bir yapının var olduğu söylenebilir (Başer ve Kırılıoğlu, 2020). Öte yandan, sosyal yardımların şarta bağlı verilmesi son derece yaygın bir uygulamadır. Örneğin, gelişmekte olan ülkelerde çocukların eğitime devamlılığı ve sağlık kontrolü şartlarına bağlı olarak sağlanan nakit transferleri önemli sosyal yardım uygulamalarıdır. Türkiye'de Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) veya Şartlı Nakit Desteği (ŞND) olarak bilinen bu yardımlar 2020 yılı itibariyle 3.710.467 haneye ulaşmıştır (AÇSB, 2021).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi sosyal yardım uygulamalarındaki gelişmeler, 2001 krizi sonrası önem kazanmış ve izleyen yıllarda öncelikli hale gelmiştir. Örneğin, 2000 ve 2010 yılları arasında gelir tespitine dayalı sosyal yardımlar %266 oranla ciddi bir artış göstermiştir (Powell ve Yörük, 2017). Türkiye'de tarihsel olarak yoksullara yapılan yardımlarda etkili rol oynayan yerel yönetimler bugün

de, merkezi idare dışında verilen sosyal yardımların temel sağlayıcısı konumundadırlar (Öktem, 2018). Öte yandan, sivil toplum alanında faaliyet gösteren insani yardım kuruluşları özellikle 2000'li yıllarda nakdi ve ayni yardımların dağıtılmasında önemli rol oynamışlardır (Göçmen, 2014). 2016 yılında küresel eğilimler doğrultusunda yapılan yeni düzenlemeler ile yardım alma hakkı iş bulma yani emek piyasasına katılım ile ilişkilendirilmiştir (Öktem, 2018).

Başta da belirttiğimiz gibi bu makalede bir bakım politikası olarak da geliştirilen evde bakım aylığı ele alınmaktadır. Türkiye'de 2006 yılından bu yana uygulanan evde bakım aylığı engelli veya yaşlı bireyin bakımını üstlenen aile bireyleri, akraba veya vasisine 7/24 bakım sağlaması karşılığında verilmektedir. Son yapılan düzenlemeler ile üvey akrabalar da evde bakım aylığı alabilmektedir.¹ İlgili yönetmeliğe göre, bakılan engellinin ve yaşlının sağlık raporunda %50 üstü engelli olduğunun belirtilmesi ve ağır engelli ibaresi bulunması ve hane içindeki kişi başına düşen ortalama aylık gelirin, asgari ücretin aylık net tutarının üçte ikisinden daha az olması şartı gerekmektedir. Evde bakım aylığından 2006 yılında yararlanan kişi sayısı 28.538 iken bu sayı 2021 yılında 535.805'e yükselmiştir (ASHB, 2021).

Evde bakım aylığı gibi ihtiyaç temelli, şarta ve gelir kıstasına bağlı olan sosyal yardımların, 'hak eden' yoksul kategorisini oluşturduğu öne sürülebilir. Evde bakım aylığının en yaygın kullanıcılarının engelli çocuğuna bakan anneler olduğu düşünüldüğünde hak eden yoksul kategorisi içinde kadınların önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Bu uygulamalar ile, sosyal yardım politikalarının ötesinde, toplumda koruma ve bakım ihtiyacı olanlar ile kendi kendine yeten bireyler arasındaki ayrım sosyal politika yaklaşımlarını belirlemektedir (Buğra, 2018).

YÖNTEM

Giriş bölümünde de belirtildiği üzere evde bakım aylığı hem bir bakım politikası hem de nakit transferi niteliği ile bir sosyal yardım politikası olarak tanımlanabilir. Saha araştırmamız bir sosyal yardım mekanizması olarak evde bakım aylığına odaklanmaktadır. Bu bağlamda, evde bakım aylığının 'hak eden' yoksul kavramını ve yararlanıcıların hareket edebilirliğinin sınırlarını nasıl belirlediği anlaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma, nitel araştırma yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, araştırılan konunun derinlemesine incelenmesini sağlayan bir araştırma yöntemidir ve çoklu veri toplama temel özelliklerinden biridir (Denzin ve Lincoln, 2005). Nitel araştırmalarda hipotez oluşturmak yerine, bir sosyal olguyu anlamaya yönelik belli kavramların yapılandırılmış veya yarı yapılandırılmış sorulara dönüştürülmesi çokça başvurulan bir yöntemdir. Bu çerçevede niteliksel araştırmamız kapsamında *hak eden yoksul* ve *hareket edebilirlik* kavramlarının Türkiye bağlamında evde bakım aylığı gibi somut bir politikanın hayata geçirilme sürecindeki tezahürlerini anlamak yönünde araştırmamız

¹ 27736 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tesbiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/10/20101021-7.htm> Erişim tarihi: 21.06.2022

tasarlanmıştır. Araştırma önerisi çerçevesinde bu iki kavramın sahada uygulanabilirliğini sağlamak için araştırma soruları geliştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış soruların içeriği şu şekilde sıralanabilir:

- Sosyal yardım (evde bakım aylığı), hak edebilirlik ve adalet arasındaki ilişki.
- Sosyal yardım (evde bakım aylığı) talepleri ile ilgili genel olarak yaşanan tecrübeler.
- Sosyal yardım (evde bakım aylığı) ve hareketlilik arasındaki ilişki.
- Sosyal yardımı (evde bakım aylığı) alabilme kriterleri ve yardımı elde etmenin kişilerin hareket kabiliyetini (bölgesel veya şehir temelli) belirleme biçimleri.
- Sosyal yardımın şekline göre zaman kullanımları (bekleme süreleri, başkalarına zaman kullanımı açısından bağımlı olmak, kişiye ait zamanının değersiz hissedilmesi, vs.).
- Hak edebilirliğe dair hiyerarşi ve kırılğan grupların tanımlanması.
- Adil refah devleti tezahürleri.

Evren ve Örneklem

Araştırma evde bakım aylığına odaklandığı için, bu yardımı alan kişiler, evde bakım aylığının verilmesinden sorumlu sosyal hizmet uzmanları, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı temsilcileri ve engelli demekleri temsilcileri ile görüşülmüştür. Örneklem, farklı görüşlerin ifade edilmesine zemin oluşturacak şekilde belirlenmiştir. Niteliksel araştırmalarda niceliksel bir temsiliyet amaçlanmadığı göz önünde bulundurulduğunda, araştırmanın sahasında farklı taraflar ile derinlemesine görüşmeler yapılarak, araştırmanın odağı olan kavramlar çevresindeki yaklaşımlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Niteliksel çalışma çerçevesinde 7 mülakat gerçekleştirilmiştir. Bu mülakatların 3'ü sosyal yardım kurumu idarecileri ve sosyal hizmet uzmanı, 2'si sosyal yardım alan kişiler ve 2'si sivil toplum örgütü temsilcileri ile yapılmıştır.

Veri toplama

Yukarıda belirttiğimiz üzere, niteliksel araştırma kapsamında farklı sosyal taraflar (sosyal yardımlardan sorumlu merkezi ve yerel idareciler, sosyal hizmet uzmanları, engelli hakları alanında çalışan STK temsilcileri ve yardımdan yararlanan engelli birey yakınları/ bakım verenler) ile derinlemesine görüşmeler yoluyla söz konusu kavramlar irdelenmiştir. Araştırma, bir AB Horizon 2020 projesi kapsamında hayata geçtiği için araştırmada sorulacak temel sorular diğer ülkelerdeki araştırmacılar ile birlikte belirlenmiş, ancak her ülke kendi odaklandığı alana uygun olarak soruları revize etmiştir. Bu bağlamda sorular İngilizce'den Türkçe'ye çevrilmiş ve sahaya uygun hale getirilmiştir. Sahada görüşme yapılacak kişilere davet yoluyla ulaşılmıştır ve kendilerini belirlediği bir mekanda araştırmacı ile 1 saati geçmeyecek şekilde görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma katılımcısının onayı ile mülakat kaydedilmiştir. İlgili etik kurul onayı çerçevesinde araştırma katılımcısına kimliklerin saklı kalacağı ve isim kullanarak alıntı yapılmayacağı bilgisi aktarılmış, Etik Kurul tasdikli "onam formu" okutulmuş, imzalatılmış ve katılımcının onayı alındıktan sonra görüşmeye geçilmiştir. Niteliksel veri toplama esnasında etik kurallara uygunluk araştırmacıların öncelikli konusudur. Araştırma verileri 1 yıllık bir süre zarfında toplanmış ve analiz edilmiştir.

Verilerin analizi

Sahada gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin ardından, görüşmelerin transkripsiyonu yapılmış ve NVivo niteliksel araştırma analizleri programında analizleri gerçekleştirilmiştir. Başta da belirttiğimiz gibi araştırma niteliksel bir çalışma niteliğinde olduğu için hipotez yerine sahada araştırılacak belli kavramlar çevresinde niteliksel veriler toplanmış ve araştırma analizleri bu iki kavramı belirleyen temaları ortaya çıkaracak şekilde yapılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırma bulguları hak eden yoksul ve hareket edebilirlik kavramları bağlamında sunulmaktadır. Niteliksel çalışmada yürütülen derinlemesine görüşmelere dayanarak, bu iki kavramın farklı taraflar için ne anlama geldiği ve sosyal yardım süreçlerini nasıl belirlediği bulgular ile ortaya konulmaktadır.

Hak eden yoksul

Araştırmada ortaya çıkan sonuçlardan biri 'dezavantajlı' kavramının sosyal yardım bürokrasisinin söylemlerinde oldukça baskın bir kavram olarak ortaya çıkmasıdır. Merkezi ve yerel idareciler 'dezavantajlı olma' durumunun diğer yoksullardan ayırtıcı bir yönü olduğuna sıkça vurgu yapmışlardır. Yoksulluk durumundan öte tanımlanan, ancak yoksulluk ile de kesişen 'dezavantajlılık durumu', 'hak eden yoksul' olma durumu ile örtüşmektedir. Sahamızda sıkça vurgulanan, dezavantajlılık durumunun başka birinin bakımına ihtiyaç duyma, bir anlamda yaşamı devam ettirebilmek için başka birine bağımlı olma ile birlikte düşünülmesidir. Bakım ihtiyacı olan ve bu sebeple başka birine bağımlı olan yaşlı, engelli veya eşini kaybetmiş birey artan yoksulluk durumu ile birlikte dezavantajlı olarak da nitelenmektedir. Bu kategori daha da genişletilerek askerlik görevini yapan kişinin ailesi, kronik hastalığı olanlar veya oğlunun maaşı ile geçinenler gibi farklı kategoriler yaratılarak genişletilebilmektedir.

Dezavantajlı olarak görülen gruplar arasında birini diğerine göre daha öncelikli hale getirecek bir hiyerarşik sıralamanın yapılmıyor olması araştırma kapsamında ortaya çıkan dikkat çekici bulgulardan biridir. Dezavantajlı kabul edilen tüm gruplar sosyal yardımların hedef kitlesi olarak belirlenmektedir.

"Dezavantajlı grupların hepsi öncelikli gruptur. Yani, tek bir gruba, engelliler en önceliklidir şeklinde ya da engelliler en öncelikliyse o zaman evsiz çocuklar öncelikli mi... Bence öyle bir şeye gerek yok. Ayrıma gerek yok. Dezavantajlı grup diye genellenebilir ve bunların hepsi öncelikli gruptur, dezavantajlıdır. Bu dezavantajları sosyal devlet olma gereği çözüme ulaştırılması gerekir ya da çözüme ulaştırmak deyince tabi ki sıkıntının tamamen çözülmesi değil ama A noktasından B noktasına götürebilmemiz gerekir kişiyi. Zaten işin mantığı da orada başlıyor, kişi evde bakım alabilir, sosyal ekonomik destek yardımı alabilir. Buradaki hedef vatandaşı A noktasından B noktasından taşıyabilmek, iyilik halini arttırabilmek." (Sosyal hizmet uzmanı)

Yukarıdaki alıntıda da görülebileceği üzere, sosyal yardım idarecilerinin anlatılarında da hak edebilirlik vurgusu, hak eden yoksul olarak tanımlanan tüm grupları kapsamaktadır. Tek başına bir kategori olarak sosyal yardımlara erişimi garantilemeyen yoksulluk kategorisi, her zaman dezavantajlı kabul edilen engellilik, yaşlılık veya dul kadın olmak gibi önceden tanımlanmış ve devlet kurumları tarafından tanınmış kategoriler ile kesişerek sosyal yardım almayı 'hak eden' statüsünü doğurmaktadır.

“Bizde yardımların temel özelliği şu: Biz insanlara sadece yoksul diye yardım vermiyoruz. Yoksul artı bir özelliği varsa veriyoruz. Mesela, yoksul artı yaşlıysa veriyoruz. Yoksul, engelliye veriyoruz. Yoksul eşi vefat etmiş kadınsa veriyoruz. Yoksul, okula giden öğrencisi varsa veriyoruz. Yani tek başına yoksul olan bir kesim var Türkiye’de. Yoksul ne eşi vefat etmiş ne yaşlı ne engelli ne öksüz ne yetim durumundaysa ona mesela düzenli bir yardım vermiyoruz.” (Sosyal yardımlardan sorumlu üst düzey idareci)

Sosyal yardım idarecilerinin de söylemlerine yansıdığı gibi, hak edebilirlik kategorisi kendi başına yoksulluğu kapsamamaktadır. Yoksulun bağımlılık durumu ve bu durumdan doğan yardım ihtiyacı hak eden yoksul kategorisini belirlemektedir. ‘Eli ayağı tutan’ yoksullar, örneğin genç erkekler, yoksulluktan ötürü doğrudan sosyal yardımların hedef kitlesi kapsamına dahil edilmemektedir. Araştırmada, ‘eli ayağı tutan’ kategorisindeki yoksulların, emek piyasasına dahil edilebilmesi öncelikli yaklaşımlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

“İŞKUR’la bir entegrasyonumuz var. Eğer kişi çalışabilecek durumdaysa bizim yardım alanlardan birileri, onları biz İŞKUR’a yönlendiriyoruz, onların işe, istihdama kazandırılması için çeşitli faaliyetler yürütüyoruz. Hem bazı teşvikler uyguluyoruz hem de sunulan iş teklifini kabul etmezse eğer aldığı yardımı kesiyoruz. Mesela üç kez kendisine sunulan teklifi reddederse bir yardım yararlanıcısı, onun yardımlarını kesebiliyoruz. Çalışabilecek durumda olan insanlara devlet düzenli desteği sağlamıyor.” (Sosyal yardımlardan sorumlu yerel idareci)

Öte yandan, sivil toplum temsilcileri, hak edebilirlik kategorisini, bağımlılık kavramının ötesinde, kimlik ile ilişkilendirerek daha geniş bir perspektiften tanımlamaktadırlar. Araştırmamıza katılan engelli hakları STK temsilcisine göre, nefret söylemi mağdurları, LGBT ve Romanlar gibi gruplar da hak eden yoksul kavramı içinde yer almalıdır. Bu bağlamda, araştırma sonuçlarında dikkat çeken başka bir bulgu, engelli hakları savunucularının sorunlu buldukları ‘dezavantajlı gruplar’ yaklaşımı yerine, ‘ayrımcılığa uğrayan gruplar’ yaklaşımını kullanmayı tercih etmeleridir. Bu doğrultuda, sosyal yardımların bir vatandaşlık hakkı olarak verilmesi vurgusu da oldukça önem teşkil etmektedir. Dezavantajlılık yerine başvuru alan diğer bir kavram da kırılganlık kavramıdır ki, burada da belirli kategorilerin (engelli ve kadın olmak gibi) kesiştiği durumlara vurgu yapılmaktadır. Örneğin, engelli çocuğu olan ve evde bakım aylığı alan evde bakım aylığı yararlanıcısına göre toplumda en kırılgan gruplar engellilerdir. İdarecilerin hak eden yoksulluğa ilişkin daha net tanımları ve kategorileri varken, yararlanıcıların kendi ihtiyaçları ile ilişkili olarak hak edebilirliğe dair talepleri var. Hak eden olarak

konumlanma ihtiyacı ve bunun tanımlanmasına dair talepler sosyal yardım yararlanıcılarının başka grupları toplumda hak etmeyen olarak tanımlamalarına yol açabilmektedir. Çoğu zaman sınırlı toplumsal kaynaklar, kaynakların belli gruplara yönlendirildiği ve bu grupların öncelikli hale geldiği yönünde mitler, sosyal yardım almayı talep eden gruplar arasında bir rekabet ve çatışmaya sebebiyet verebilmektedir. Örneğin, evde bakım aylığı yararlanıcısı, Suriyeli mültecilerin yardımları hak etmediklerini düşünmektedir:

“Dünya kadar maaş alan Suriyeli var bu ülkede. Mesela benim annem neden almıyor. 70 yaşında, kanser hastası olmuş, çekmediği sıkıntı yok. Oğluyla kızı mı bakmak zorunda. Oğlu kızı yoksa ne olacak. Niye devlet bakmıyor, niye bir maaş bağlamıyor. Mesela 65 yaş aylığı, niye bunda koşul arıyorsun ki, bu kadının başına gelmeyen hastalık kalmamış...” (Evde bakım aylığı yararlanıcısı-1)

Bazen hak eden ve etmeyen yoksul ayrımı, yararlanıcının kimliği üzerinden ya da o kimliğe atfedilmiş bir davranış biçimi üzerinden de tanımlanabilmektedir. Örneğin, damgalayıcı yaklaşım Roman gruplarının sosyal yardım süreçlerinde sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmasını pekiştirmektedir. Bakım aylığı yararlanıcısının aşağıda alıntılanan anlatısı bazı grupların engelli sağlık raporu alma sürecinde sistemi ‘sömürme’ yoluna gittiği düşüncesine olan kuvvetli inancı göstermektedir:

“Nasıl tarif edeyim "Romanlar" diyeyim daha doğrusu, çocuğuna tembihliyor orda içeri girdiğin zaman kekeme gibi... Resmen numara yap diyor yani o parayı almak için. Ben insan halimle anlarım, sen karşısında heyetteki doktorsun, bir sürü insan tanıyorsunuz yani o çocukla ağır engelli gelen çocuğun arasında dünya kadar fark var. Ne yapacaksın, eleyeceksin onu. Onlar için öbür çocukları, aileleri yakmayacaksın. Sen okumuşsun, akıllı bir insansın, düşünebiliyorsun ki o koltuğa oturmuşsun. Sen o ayrımı yapacaksın, yani bu sisteme geçmeyecek eleyeceksin onu ki öbür çocuklar, öbür aileler yanmasın.” (Evde bakım aylığı yararlanıcısı-2)

Araştırma bulgularında, devleti ve kamu kaynaklarını ‘sömürme’ ifadesi ortak bir anlatı olarak belirlemekte, ancak sosyal yardımlara erişimde getirilen şartların da bunu beslediği yönünde bir yaklaşım görülmektedir. Örneğin, evde bakım aylığı yararlanıcısı-1 engellilik tespiti şartına bağlı verilen yardımların insanları sistemi sömürme yollarına ittiği gerekçesiyle, evde bakım aylığı şartı olan %50 engellilik tespiti oranının kaldırılması gerektiğini önermektedir. Yararlanıcıların yoksulluk durumlarına dair sürekli bir şüphe hali ve yoksulluk tespit bürokrasisi, sosyal yardımlara erişim sürecinde hak edebilirliğin sınırlarını da belirlemektedir. Evde bakım aylığı alan kişi, gelir tespitine dayalı yardım alma sürecinde düzenli olarak yoksulluğunu ispat etmek durumunda kalmaktadır. Kişinin sahip olduğu emlak, araba veya bir televizyon lüks tüketim malzemesi olarak görülüp, yararlanıcıyı hak etmeyen yoksul durumuna sokabilmektedir. Bu bağlamda, engelli çocuğuna bakım veren yararlanıcı evde bakım aylığı başvuru sürecinin oldukça zorlu olduğunu dile getirmektedir.

“Mesela bir şeye başvurduğunuzda sizin eviniz varsa o da problem oluyor. Sizin eviniz var falan... Ben bir kere burada bir tanesine bir de burada şey dedim, yani ne istiyorsunuz,

sürünelim mi. Neyi sorguluyorsun yani. Açlıktan ölmemizi istiyorlar. O raddeye gel ki oradaki hizmetleri sana öyle vereyim.” (Evde bakım aylığı yararlanıcısı-1)

“Eve bakıyor, televizyon var mı, lüks var mı, efendime söyleyeyim... Bir tanesinin öyle kesilmiş aylığı, okuduk. Evindeki eşyalar çok lüksmüş de "sen bu parayı almasan" demiş. Fakat bunu sözlü olarak söylüyor. Yazılı gerekçesi o değil. Yazamaz çünkü. "Evinde LCD televizyon vardı, o yüzden ben buna evde bakım aylığı bağlamak istemiyorum" diyemiyor. Onu lafla söylüyor. Ama oraya başka bir mazeret yazıyor.” (Engelli hakları STK temsilcisi)

Sosyal yardımların gelir tespitine dayalı verilmiş biçimi ve bürokratik gereklilikler sadece yararlanıcıların değil, aynı zamanda sosyal yardım idarecilerinin ve sahada çalışan sosyal hizmet uzmanlarının da karşılaştığı zorluklar olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanı gelir tespiti sürecinde adil bir karara ulaşma konusunda sahada karşılaştıkları zorlukları dile getirmiştir.

“Kişi size diyor ki benim gelirim asgari ücretin 3'te 2'sinden az durumda diyor, evde bakım almayı uygun bulunuyor, fakat adamın altında 250 bin liralık, 300 bin liralık araba var gözüküyor. Şimdi bu iki ifade birbiriyle çelişiyor, yani 300 bin liralık araba varsa sizin altınızda bu nasıl alındı bu parayla? Çünkü mümkün değil, bütün paranızı yani bu araca verseniz yani aylığa bölerseniz yani 20 yıl boyunca belki para ödemeniz gerekecek. İmkansız yani bir yerde kayıt dışı bir şey var ortada yani beyanla işin aslı birbirine uyuşmuyor. Bu durumda biz eskiden ret veriyorduk sonra hani bu konu çokça şikayet edildi işte neden ret, biz arabayı mı evi mi yiyeceğiz dediler. Biz de tabi o zaman dedik ki doğru diyorsunuz ama biz tabi sosyal hizmetler olarak şunu yapmamız gerekiyordu, biz sosyal hizmet kuruluşuyuz. Biz sosyal hizmeti veririz. Ben maliye bakanlığı değilim. Kişinin üzerine gelen parası, giden parası bu maliyenin işi aslında. Yani ekonomiyle ilgili durumu ben sosyal açıdan bakmalıyım yani. Sosyal bir ihtiyacı var mı, yok mu, bu kişinin rehabilitasyonu, ailenin yıpranmışlık düzeyi... Bunları ölçüp buna göre hizmet vermem gerekiyor. Ve bu kıstasların içerisinde ekonomik kıstasın olmaması gerekiyor. Örneğin kişinin tarlası gözüküyor. Giresun'a tarım ilçe müdürlüğüne burada tarımsal faaliyetten gelir sağlanıp sağlanmadığının belirlenmesini talep ediyoruz. Tarımsal gelir varsa işte şu kadar vardır falan bunlar hesaplamaların içine dahil ediyoruz yani. Buna göre de belirleniyor.” (Sosyal hizmet uzmanı)

Gelir tespiti ile beraber, hastane raporu ile gösterilmesi beklenen %50 engellilik şartı (ağır engelli kategorisi) da içinde bazı belirsizlikler barındırmaktadır. Örneğin, ağır engelli kategorisi hastane raporu ile belirlenen tıbbi bir kategoridir ve bu doğrultuda bağımlı olmak günlük yaşamını başka birinin yardımı olmadan devam ettirememek ile ilişkilendirilmektedir. Engelli hakları STK temsilcisine göre bu kategori son derece sorunlu bir yaklaşımı içinde barındırmaktadır:

“Ben ağır engelliyim. Ne demek, onun tanımını da yapalım. Bir başka kişinin desteği olmadan yaşaması söz konusu olmayan kişilere ağır engelli denir. Gün içerisinde bunun ne kadar

destek, tartışmalı bir şey bu. Ben ağır engellyim. Bunun oranla bir ilgisi yok ama. %60 oranı olan bir kişi de ağır engelli olabilir. Bir körü düşünün, tam kör, %100 fonksiyon kaybı olduğunu düşünelim, %100 raporu var, iki gözü de tam görmüyor. Bu kişi uygun yaşam koşulları sağlanır, bağımsız yaşama rehabilitasyonuna tabi tutulur, çevre koşulları ona engel çıkartmayacak şekilde yaşam sürdürmesine olanak verirse bu kişi ağır engelli sınıfına giremez. Desteğe ihtiyacı yok. Kendi kişisel bakımını yapabilir. Evde bakım hizmeti aylığından yararlanabilmesi için kişinin, ağır engelli sınıfında olma zorunluluğu var, raporunda o işaret olacak. Ama yüzde 30 olan 40 olan bir kişi de aslında desteğe ihtiyaç duyabilir. Yüzde yüz olan ihtiyaç duymayabilir. Bunu doktor değerlendiriyor. Diyor ki: "Bu kişi ağır engelli sınıfındadır, yaşamını bağımsız bir şekilde sürdüremez", o zaman ağır engelli işaretliyor orada." (Engelli hakları STK temsilcisi)

Engelli bir çocuğun bakım vereni olarak evde bakım aylığını almak, sosyal yardım almayı 'hak etmek', hak edebilirlik anlatılarında oldukça tartışmaya açık bir yerde durmaktadır. Sosyal yardım idarecileri için engelli çocuğun bakım vereni olmaktan doğan mağduriyet, farklı sosyal yardım türlerine ulaşmak için faydalanılabilir bir durum iken, yararlanıcı için engelli çocuğun üzerinden yardıma ulaşmak utanılabilir bir durum olarak tanımlanabilmektedir.

"Mağduriyet durumu var ya, o mağduriyet durumunu farklı mecralarda kullanıp farklı gelirler elde edebiliyor insanlar bundan. Çocuğu, hastalığı var, ilaç gerektiren bir şey var, sizden SED alıyor, belediyeden ayrı bir şeyler alıyor, nakit yardımlar alıyor derneklerden." (Sosyal hizmet uzmanı)

"İlk maaşı aldığımız zamanlarda şey diyorduk, "M'nin parası, maaşı", "M'nin maaşıyla şunu yapacağım" falan. O psikolojiden bile zor çıkıyorken o parayla bir şeyler yapmak, sosyalleşmek dokunuyor. Sırf ona harcamak istiyorsunuz her şeyini ki zaten kat be katını harcıyorsunuz da. Bir doktoru 1500 lira aylık. Bir tane ilacı 1000 lira, bir vitamini 800 lira falan. Anlatabiliyor muyum? Alınan para 1300." (Evde bakım aylığı yararlanıcısı-1)

Hareket edebilirlik ve adalet talepleri

Engelli veya bakıma ihtiyaç duyan bireye haftanın 7 günü 24 saat bakım vermek "hareket edebilirlik" kavramını belirlemektedir. Evde bakım aylığı yararlanıcılarının hareket edebilirliği hem yardıma ulaşma sürecinde, hem de ulaşılan yardımdan faydalanma sürecinde gündeme gelmektedir. Araştırma bulguları, başvuru sürecinde bakım veren bireyin hareket kabiliyetini önemli bir unsur olarak ortaya çıkarmaktadır. Diğer araştırmaların gösterdiği üzere evde bakım aylığı yararlanıcıları çoğunlukla engelli çocuğuna bakan kadınlardan oluşmaktadır (Avşaroğlu, 2018; Atasü-Topçuoğlu, 2021). Evde bakım aylığına başvuru için gerekli koşulların sağlanması sürecinde ihtiyaç olan hareket edebilirlik 7 gün 24 saat engelli çocuğuna veya yetişkin aile bireyine bakım veren kişileri zorlayan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. %50 engellilik şartını sağlayabilmek için hastaneden alınması gereken sağlık raporuna başvuru süreci bunun oldukça çarpıcı bir örneğini oluşturmaktadır. Yardıma başvuracak bakım verenlerin bakım verdikleri kişiler ile birlikte hastaneye gitmelerini gerektiren

süreç, hem hastaneye erişim, hem de hastane içinde karşılaşılan bürokratik zorluklar açısından yararlanıcıların hareket edebilirliğini etkileyen bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Engellinin hastanede bu raporu çıkarma süreci çok zor. Çünkü o birimleri geziyor, araç ayarlaması lazım, eğer ekonomik durumu iyiyse ona göre araç var. Ama ekonomik durumunuz kötüyse bu sefer işte belediyede, Büyükşehir belediyesinden ya da ilçe belediyelerinden engelli aracı tahsis edilmesini istemeniz lazım.” (Sosyal hizmet uzmanı)

Ayrıca, alınan sağlık raporlarının sınırlı süreler için geçerli olması ve belli aralıklarla yenilenmelerinin gerekliliği de yararlanıcılar için hareket edebilirlik açısından olumsuz bir durum yaratmaktadır. Evde bakım aylığı yararlanıcılarının, bakım aylığından yararlanmaya devam edebilmeleri için, her bir ile üç yıl gibi bir süre zarfında tekrar hastaneye gitmeleri ve alınan sağlık raporlarını yenilemeleri gerekmektedir. Bu bağlamda, COVID-19 sürecinde sağlık raporlarının otomatik olarak yenilenmesinin yararlanıcıları rahatlattığı görülmüştür. Araştırma bulguları evde bakım aylığı yararlanıcılarının özellikle hastaneye erişim konusunda yaşadıkları sıkıntıları ortaya koymaktadır. Örneğin, engelli çocuğuna sağlık raporu alabilmek için 3 hafta boyunca defalarca hastaneye gittiğini aktaran evde bakım aylığı yararlanıcısı (1) son gün hastanede yaşadığı 3-4 saatlik bekleme süresinin ardından, engelli çocuğu için 3 yıllık rapor çıkardığını belirtmektedir. Geçmişte geçerlilik süresi 3 yılın altında olan raporlarla sıkça karşılaştığından, 3 yıllık geçerlilik süresinden duyduğu memnuniyeti dile getirmektedir. Evde bakım aylığı alan ve fiziksel engelli çocuğuna bakan evde bakım aylığı yararlanıcısı (2) da aynı sürecin zorluklarından bahsetmiştir.

“Sen o çocukla geziyorsun yine, heyet bir hastaneye yolluyor orada bir oran çıkıyor yine, seni bir tane daha heyet yine hastaneye yolluyor, yine çocukla geziyorsun, orada da bir oran çıkıyor, oran şeyse düşebiliyor da yani. Yani o çocuğu taşımak ne demek. Mesela K.... 8 yaşında, ufak ama yani bunu devamlı taşıdığını düşünsene. Ben yukarı çıkamıyorum ki. Zayıf olsa bile çıkamıyorum mesela. Yani ben K....'i yıkarken belim kaldı, iki büklüm kaldım mesela. Kaldım böyle tık diye bir şey etti, kaldım iki büklüm. Hastaneye böyle gittim. Ben K....'i taşıyamıyorum mesela...” (Evde bakım aylığı yararlanıcısı-2)

Buna karşın, sosyal yardım idarecilerinin anlatılarında evde bakım aylığı, bakım verenlerin hareket edebilirliğine yaptığı olumlu katkı ile de gündeme gelmektedir. Engelli çocuk sahibi olmanın bakım verenler için değerli bir durum olduğu ve bu durumun hem bakım veren aile üyesinin, hem de çocuğun hareket edebilirliğini kolaylaştırdığı ifade edilmektedir. İdarecilere göre, evde bakım aylığı sayesinde, hane içinde engelli bireyin haneye gelir getirici konumu ile değerinin artması söz konusudur. Bu anlatıya göre hane içinde bulunan engelli birey zaman zaman aile için bir ‘utanç’ meselesi olarak görülebilse de, bireyin engellilik durumu aile üyelerinin sırtını dayayabileceği bir gelir kaynağı olarak görülmekte ve bu da aileye hareket edebilme kabiliyeti sağlamaktadır:

“Engelli kıymetli hale geliyor. Onu artık başının üstünde taşımaya başlıyor. Hatta, şimdi biraz acımasız gelecek belki ama, engelli öldüğünde ne yapacağım ben, diye düşünüyor. Çünkü o

bir gelir kapısı artık onun için. Eskiden belki ölse de kurtulsak diye içinden geçiren insanlar şu anda, ölürse biz bu paradan olacağız diye düşünmeye başladılar. Bu, engelliye kıymetli hale getirdi. Engellinin diğer hizmetlere erişimleri noktasında muhakkak faydası oldu, sokağa çıkmasında. Belki gidip bir yerde hava alacak, belki bir alışverişe çıkacak, belki başka yerlerde bir şeyler yapacak, bir tatile gidecek ya da ona imkan sağlanacak, bir şeyler yapacak yani, bunun için bir imkan sağlıyor bu para aslında. Ciddi bir destek, yani. Devletin verdiği en yüksek yardım tutarı evde bakım aylığı.” (Sosyal yardımlardan sorumlu üst düzey idareci)

“Evde bakım aylığı engellilerin biraz daha kabul edilmesini sağlıyor. Önceden utarılan, o eve bir misafir gelse odaya kilitlenen engelli profilinden ziyade artık evet benim bir engelim var, ben buna zaten bakıyorum. Bunun karşılığı devlet bana bir miktar ödeme yapıyor. Bir asgari ücret tutarında diye. Aslında kabul gördü.” (Sosyal yardımlardan sorumlu yerel idareci)

Araştırma bulguları, engellinin aile içindeki değişen konumu ve ailenin hareket edebilirliğine dair yaklaşımların farklılaştığını göstermektedir. Yararlanıcılar, evde bakım aylığını almaya hak kazandıklarından itibaren devletin denetlemesine ve incelemesine tabi olduklarını ifade etmektedirler. Örneğin, şehir değiştirme veya benzer bir hareket etme durumunda yararlanıcıların Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri'ne bildirim yapmaları gerekmektedir. Bu gibi süreçler, bakım verenlerin halihazırda zorlu olan hareketliliklerini daha da olumsuz bir biçimde etkilemektedir. Haber verilmeden yapılan hane ziyaretleri esnasında ailenin evde bulunmaması, yardımların kesilmesine sebebiyet verebilmektedir. Bir yandan, söz konusu sürecin ailelerin özel durumları dikkate alınarak yürütüldüğü vurgusu yapılmaktadır.

“Engelli örneğin memleketine yazın ziyarete gitmek, işte orada vakit geçirmek isteyebiliyor, diyor ki ben bir aylığına ben örneğin Amasya'ya gitmek istiyorum diyor, benim küçük bir işim var, buraya bir dilekçe verip gidebiliyor. Buraya veriyor. Tabi denetlemeye gidersek o sırada evde bulamayacağız, bulamazsak da keseceğiz çünkü. Hemen kesmiyoruz aslında, çünkü kişiye ulaşmaya çalışıyoruz. Çünkü kestiğinizde kişiye tekrar bağlamak, tekrar bürokratik işlerin içine girmek demektir, aileye ulaşmayı aslında temel görüyoruz. Uygulamada bulamadığınızda bulunamadığı tutanağı tutuyorsunuz 1 defa, aileye ulaşıyorsunuz telefonda, aileyle görüşüyorsunuz. Özel durumlarda kişinin sürekli hastane gitmesi durumu olabiliyor ve kişi bize belirtiyor diyor ki hocam ben haftanın 2 günü 3 günü gidiyorum diyor hastaneye ve günler bazen belli olmuyor diyor sizden ricam diyor gelmeden önce beni arayabilir misiniz diyor, böyle durumda arıyoruz yani kişinin birazcık da özel durumu önemli. Mesela şunu da yapıyoruz, komşusuna sorarız, bu kişiler burada mıdır, mahalle bakkalına sorarız, muhtara sorarız, okula sorarız, gittiği özel rehabilitasyon veya özel bir yer varsa ona sorarız. Kişiler bizim bunu araştırdığımızı bilirler, peşinde olduğumuzu bilirler, sonrasında gelir siz bakkala sormuşsunuz bizi derler, biz de evet soruyoruz deriz çünkü bir yerde kamu yani herkesin vergileriyle bir sosyal yardım mekanizması var, bunun doğru dağıtılması gerektiğine inanıyoruz bununla ilgili de birazcık hassas olmak gerekiyor.” (Sosyal hizmet uzmanı)

Yararlanıcılar tarafından bakıldığında ise habersiz yapılan hane ziyaretleri kişilerin yaşamına müdahale anlamına gelmekte ve o kişilerin hareket edebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

“Senede bir kere geliyorlar. Haber vermiyorlar gelmeden önce. Evde yoksunuz mesela, e yok oluyoruz zaten ders oluyor, o oluyor... Ders olmasa hastane. Yani hani babaanneye, anneanneye gittik, yani onu da gidemiyoruz da hani oraya gittin, yoksun evde ikinci geldiğinde de yoksun. Aramıyor da seni. Ne yapıyor, bu evde yok, adreste yok. Seni dolandırıcı şeyine koyuyor resmen. Yani sen yaşamıyorsun. Ben 10 gün 15 gün eğer bir tatile gideceksem haber vermem lazım. Rehberlik araştırma merkezine haber vermem lazımmış.” (Evde bakım aylığı yararlanıcısı-2)

Sosyal hizmet uzmanı da ikametgah değişikliklerinin evde bakım yardımının kesilmesi için bir sebep olduğunu ifade etmektedir.

“İkametgahını Amasya'ya aldırıyor, aldırır aldırılmaz sistem zaten otomatik olarak kesiyor yardımı, başka şehre gidiyorsunuz çünkü. Otomatik sistem keser ikametgahı değiştirdiğiniz zaman. Oraya başvurması gerekir, ikametgahınızı değiştirmek hani kırmızı çizgi bir şey. İkametgahı değiştirdiğiniz anda bitiyor. Siz mesela Sultangazi'de ikametgahınız var, İstanbul'dan taşınıp İzmir'e gittiğinizde bana haber vermeniz bir şeyi değiştirmez, buradan kaydığınızı sildirdiğiniz anda otomatikman kesiyor sistem birbiriyle entegre. Yani onun için benim bir işlem yapmama gerek yok. Her ilin, her sosyal hizmet merkezinin plan bütçesi var, kendine göre bir çalışma alanı var, kişilere denetleme yapılması gerekiyor. Diğer türlü siz o nüfus barajını açarsanız, nüfusu bir engel olmaktan çıkartırsanız, hiçbir denetlemede hiçbir aileyi bulamama gibi bir durumunuz var. Aile sürekli yer değiştirebilir, oradan çıkar başka bir eve gider, başka bir şehre gider, gittiğinde peki nasıl takip edeceksiniz? O aile 3 yıldır engelli aylığı alıyor, nasıl takip edeceksiniz... Kontrol mekanizmasının çalışmasıyla ilgili bir durum ve doğru bir şeydir çünkü engelliye biz hizmetin verildiğini tespit etmemiz gerekiyor. Diğer türlü kontrol edemezsiniz çünkü, zorluklara neden olur.” (Sosyal hizmet uzmanı)

Daha önce de belirtildiği üzere, evde bakım aylığını alan yararlanıcıların karşılığında haftanın 7 gün 24 saat bakım vermesi beklenmektedir. İdarecilerin ve sosyal hizmet uzmanlarının alıntılarında da yansıdığı gibi evde bakım aylığı alan bireyden bakım beklentisinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

“Engellilerin bakıcısını her daim yanında istediğimiz de oluyor. Burada bakan kişiyi çalışmamaya da itiyor gibi düşünebiliriz. Biz o bakıcıya sadece para vermiyoruz. Engellinin güvenliğini, iyiliğini, sağlığını istediğimiz için yatalak, çok bakıma muhtaç, kendi başına hiç hareket edemeyen kişilerin de sürekli yanında olmasını istediğimiz için belki de onu işten biz soyutluyoruz, hizmet soyutluyor yani onun çalışmasını...” (Sosyal yardımlardan sorumlu yerel idareci)

Bu durumun bakım veren kişinin hareket edebilirliği için de olumsuz sonuçlarının olduğu ifade edilmektedir.

"Bir beslenmeyi dışarıdan takviyelerle vesaire yapan birisinin mutlaka yanında birisi olması gerekiyor, 24 saat. Çünkü solunum cihazına bağlı yaşayan birisinin ne zaman tükürük bezlerinin salya üretip o hava yolunu kapatacağını bilemezsiniz. Devlet diyor ki: "Sen bu çocuğa zaten bakıyorsun ya da işte karına, kocana, kimse, buna bakıyorsun, ben sana bunun karşılığında bir miktar para vereyim", diyor. Ucuz, sigortasız işçi sınıfında çalıştırıyor bu kişileri aslında devlet. Profesyonel olarak hizmet vermek istese, devlet bu insanlara, işte, vardiya sistemi üzerinden düşünün, en az iki kişi veya üç kişi, ona destek yolluyor olması gerekir. Bu da maliyetleri epeyce arttıracak haliyle, o işin ucuz ve kolay tarafını çalışıyor. Ne yapıyor böylelikle? Bir, bakımı sağlayan kişi asla evden dışarıya ayrılmıyor, ağır engellilik bağlamında söylüyorum. Özel hayatı olmuyor, sigortasız çalışıyor ve gelecekle ilgili çok ciddi kaygılar taşıyor. Devletin de işine geliyor, çünkü 1200-1300 liraya alabileceği şeyin en tepedeki noktasını alıyor. Ben engelli ailelerine bakım parası veriyorum, diyor. Bir kişinin bakımını sağlama için ailenin, bu hizmeti dışarıdan alması söz konusu falan değil, eğer çok zengin değilseniz. Aslında, aile ne kadar biliyorsa, ne kadar ilgi gösteriyorsa, ne kadar bilinçli ve vicdanı buna müsaade ediyorsa o kadar bakıyor engelli kişiye veya destek veriyor. Dolayısıyla birçok açıdan bu sistemin sıkıntıları var, ama para giriyor evin içerisine bir miktar, özellikle gelir seviyesi çok düşük olan ailelerde bu hiç sorun edilmiyor, hiç dert edilmiyor. Her şeyden önce, engelli kişinin bağımsız yaşaması, kiminle yaşayacağına karar vermesi söz konusu değil Türkiye'de. Bu, bana sorarsanız meselenin en önemli kısmı. Aldığınız parayla mümkün değil bir destek almanız, ama zaten bu mümkün olsa bile devlet buna izin vermiyor. Yani dışarıdan böyle bir hizmet almanıza izin vermiyor. Sadece bakım evleri var, yatılı, oralarda kalabilirsiniz. Fakat, bu da engelli kişinin nasıl yaşayacağını tayin edememesi, karar verememesini beraberinde getiriyor. Oraların da yaşam koşullarını çok iyi biliyoruz aslında, çok parlak değil maalesef." (Engelli hakları STK temsilcisi)

Sosyal yardımlardan sorumlu idareciler, bakım verenin hareket edebilirliğinin sosyal hizmetler tarafından desteklendiğini ifade etmektedir. Örneğin, bakım veren kişi seyahati esnasında bakım verdiği engellisini, aldığı bakım aylığı kesilmeden, geçici olarak kurumsal bakım kurumuna (örneğin, günlük bakım merkezleri) bırakma imkanı bu ifadeleri destekler niteliktedir.

Öte yandan, evde bakım aylığı yararlanıcıların anlatıları bakım parasının kadının ev içi bakım yükünü meşrulaştırarak emek piyasasına katılımının önünde bir engel oluşturduğunu yansıtmaktadır. Buna karşın, idareciler bakım verme karşılığında verilen sosyal yardımın bir asgari ücret niteliğinde olduğunu; kadınların, bakım emeği karşılığında sosyal yardım niteliğinde olan ve devlet tarafından verilen bir ücretten faydalandığını ifade etmektedirler.

Araştırma sahasında, hareketlilik ihtiyacı yararlanıcıların en temel talepleri arasında olup, psiko-sosyal destek ile birlikte tartışmaya açılmaktadır. Bakım veren aile üyeleri engelli bakımı için sadece

fiziksel emek değil, aynı zamanda yoğun duygusal bir çaba göstermektedir. Bu durum, bakım verenlerin psikolojik iyi olma hali açısından bir risk faktörü olarak ortaya çıkmakta ve bakım verenleri kırılgan kılmaktadır. Örneğin, evde bakım aylığı yararlanıcısı (2), ailelerin en büyük isteğinin sosyal aktivitelere katılabilmek olduğunu aktarmıştır. Bunu destekler nitelikte, yerel idareciler de yararlanıcıların psiko-sosyal destek ihtiyacını sıkça vurgulamaktadır.

Yetişkin engellilerin hareket edebilirliği ele alındığında, aileden bakım alıyor olma durumunun bireyin bağımsız bir hayat kurma hedefini gerçekleştirmesinde zorluklar yarattığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum, engelli hakları STK temsilcisinin ifadelerinde örneklendirilebilir.

“Seçim hakkını engelliye vermiyorsunuz. Mecbur, ailedeki birinci dereceden, bakım alıyor, hizmetin bu kişiler tarafından verilmesini mecbur bırakıyorsunuz. Dolayısıyla bağımsız yaşamak söz konusu olamıyor.” (Engelli hakları STK temsilcisi)

Bunlara ek olarak Türkiye’de bakım sigortası olmaması da önemli bir sorun olarak vurgulanmaktadır. Engelli derneklerinin bakım sigortasının hayata geçirilmesi yönünde talepleri, evde bakım aylığı alan bakım verenlerin sosyal koruma kurumu altında yer alması ve emekliliğe hak kazanması yönündeki talepler araştırma bulgularında sıkça karşımıza çıkmaktadır. Araştırma katılımcıları, adaleti gözeten bir refah devletini, hak eden yoksul kavramının ötesine geçip evrensel sosyal yardımları ve hizmetleri gözeten bir devlet olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, kategoriler yaratmadan verilen evrensel nitelikli sosyal yardımlar, sosyal adaleti gözeten refah devlet anlayışının en temel sosyal politika araçlarından biri olarak algılanmaktadır.

SONUÇ

Bu makalede, ‘hak eden yoksul’ ve ‘hareket edebilirlik’ kavramları evde bakım aylığı bağlamında ele alınmıştır. 2006 yılında hayata geçirildiğinden bu yana evde bakım aylığı çok temel bir bakım ve sosyal yardım politikası olarak işlev görmüştür. Engelli ve yaşlı bakımı için ailelere verilen sosyal yardım, hak eden yoksul statüsünün sınırlarını anlamak açısından önemli bir sosyal politika aracı olarak düşünülebilir.

Bu doğrultuda, bu çalışmanın gösterdiği önemli bir sonuç, yoksulluğun kendi başına bir hak edebilme kategorisi oluşturmadığı, her zaman başka kategoriler ile kesişerek hak eden yoksul statüsünü doğurduğu yönündedir. Yoksulu sosyal yardımları hak eden yoksul kategorisine taşıyan diğer kategorilerin, engellilik, yaşlılık, kadın olma gibi toplumda ‘dezavantajlı’ olmak ile ilişkilendirilen kategoriler olduğu söylenebilir. Hak eden yoksul kavramı çoğunlukla bağımlı olma kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Örneğin eli iş tutan, istihdam edilebilir genç erkek bu grup içinde yer almamaktadır. Bu bağlamda, yoksulluk emek piyasasına katılabilme ve iş bulabilme ile özdeşleştirilmektedir. Yoksulluk ile birlikte bağımlı olma durumu ortaya çıktığında ise hak eden yoksul statüsü doğmaktadır. Evde bakım aylığından yararlanıcı olma şartlarını belirleyen durumlar; özellikle hastaneden alınan sağlık raporu başvuru süreci ve hane gelir tespitleri ile bağımlılık durumunun dolayısıyla hak eden yoksul statüsünün sınırları çizilmektedir.

Öte yandan, araştırma bulguları sosyal aktörler arasında kavramsal yaklaşım farklılıklarını da tartışmaya açmaktadır. Devlet idarecileri dezavantajlı kategorisi üzerinden hak eden yoksul tanımı yaparken, sivil toplum temsilcileri ayrımcılık kategorisini anlatılarına taşımaktadırlar. Sivil toplum temsilcilerine göre dezavantajlı yerine ayrıma uğrayan kategorisi toplumda yoksulluk ile kesişen farklı kırılmalıkları anlayabilmek ve daha içerici sosyal yardım sistemi kurabilmek adına önemlidir.

Kaynakların kısıtlı olduğu durumlarda, belirli kıstaslara göre yardımların veriliyor olması hak eden ve hak etmeyen yoksul ayrımlarında beliren önyargıları güçlendirmektedir. Örneğin geçici koruma altındaki Suriyelilerin Türk vatandaşlarına göre daha fazla yardım aldıkları algısı, bu araştırmaya yararlanıcı olarak katkı sunanların anlatılarında baskın bir anlatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaynakların yeniden dağıtımı veya sadece belirli gruplara yönlendirilmesi, sosyal yardım talebinde bulunan gruplar arasında gerilime sebebiyet vermektedir. Bazen de hak eden ve etmeyen yoksul kavramı, yararlanıcıların kimlikleri ve o kimliklere atfedilen davranış kalıpları ile de şekillenebilmektedir. Örneğin, Roman gruplar için bu durum bir damgalama unsuruna dönüşebilmektedir. Bu noktada kamu kaynaklarının 'sömürülmesi' anlatısı hak edebilirlik sınırlarını bir kez daha çizmektedir.

'Hareket edebilirlik' kavramı sosyal yardımlara erişimin her aşamasında önemli bir unsur ve zorlayıcı bir süreç olarak belirlemektedir. Bu bağlamda, evde bakım aylığına başvuru için gereken hastaneden sağlık raporu çıkarma süreci ve yenileme için yaşanan bürokratik süreç, hem bakım alanın hem bakım verenin hareket edebilirliği açısından olumsuzluk yaratan etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın, sosyal yardım idarecilerine göre evde bakım aylığı, yararlanıcıların hareketliliğine katkı sağlamaktadır. Engelli bir çocuğa sahip olmanın bir değer olduğunun ortaya çıktığı, bunun annenin hareket edebilirliğine katkı sağladığı ve ev içinde engelli çocuğa daha fazla değer verilmesine yol açtığı anlatılara yansımaktadır. Evde bakım aylığı ile birlikte, engelli bireyin aile içinde tanınmasının ve hareket edebilirliğinin artmasının son derece tartışmaya açık bir anlatı olduğu söylenebilir.

Öte yandan, evde bakım aylığını alan yararlanıcılar devlet kurumlarının denetimine tabi tutulmaktadır. Habersiz ev ziyaretlerinde ailenin evde bulunması gerekmektedir. Aksi takdirde veya olası adres değişikliğinde yardım kesilmektedir. Bu gibi durumlarda yararlanıcıların yeniden başvuru yapması gerekmektedir ve bu süreç yararlanıcıların hareket edebilirliğini doğrudan etkilemektedir. Bütün bunları göz önüne alırsak, evde bakım aylığını 'hak etme' durumunun beraberinde, hareket edebilirliğe yönelik kısıtlamalar getirdiği öne sürülebilir. Bu ifadeyi destekler nitelikte, sosyal adaleti gözetilen bir refah devleti dendiğinde sosyal yardımlara evrensel erişim hakkı veren bir devlet anlatısı oldukça baskın bir anlatı olarak araştırma bulgularında kendini göstermektedir. Belli kategoriler üzerinden şekillenen hak eden yoksul yaklaşımının ötesinde, yoksulluk ile birlikte gelen ihtiyaçlarının içerici şekilde tanınması bir talep olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal yardımlara eşit erişim talepleri, sosyal adaleti gözetilen refah devleti anlayışını ve eşit vatandaşlık çerçevesini belirlemektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışma daha önce yayınlanmamıştır ve yayınlanmak üzere hâlihazırda başka bir yayın organına gönderilmemiştir. Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır. Makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Avrupa Birliği Horizon 2020 (No:727112) projesi kapsamındaki niteliksel araştırma Boğaziçi Üniversitesi Etik Kurulu'na yapılan 2019-12 kayıt numaralı 08.03.2019 tarihli ve 2019-03 sayılı kurul toplantısında incelenerek etik onay verilmiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akkan, B. (2010). Sosyal Hak Talebi olarak Bakım İhtiyacı. İçinde: Uyan-Semerci P, editör. İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 57-70.
- Akkan, B. (2018). Türkiye'de Aileci Refah Rejiminin Dönüşen Çehresi: Engelli ve Yaşlı Bakım Politikalarında Devamlılık ve Değişim. İçinde: Savaşkan O, Ertan M, editörler. Türkiye'nin Büyük Dönüşümü: Ayşe Buğra'ya Armağan. İstanbul: İletişim Yayınları, 401-420.
- Akkan, B., Baki Deniz, M., Ertan, M. (2011). Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri, İstanbul: Punto Yayıncılık.
- Akkan, B., Uyan-Semerci, P. (2014). Yurttaşlığın Kırılma Noktası: Romanlar ve Engelliler Bağlamında İhtiyaçların Yorumlanması Siyaseti ve Yeni bir Yurttaşlık Paradigması. İçinde: Kaya A, editör. Farklılıkların Birlikteliği: Türkiye'de ve Avrupa'da Bir Arada Yaşama Tartışmaları. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 153-169.
- Avşaroğlu, N. (2018). A Cash for Care Scheme Targeting Children with Disabilities in Turkey: Parent/Caregiver Perspective. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2021). Gender inequality, the welfare state, disability and distorted commodification of care in Turkey, *New Perspectives on Turkey*, 35(1), 1-31. <https://doi.org/10.1017/npt.2020.35>
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSB). (2021) 2021 yılı performans programı. Erişim tarihi, 06.03.2022. <https://www.csgeb.gov.tr/media/72689/acshb-2021-yili-performans-programi.pdf>
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB). (2021). Engelli ve yaşlı istatistik bülteni, Mart 2021. Ankara: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. Erişim tarihi, 25.11.2021. https://www.aile.gov.tr/media/74722/eyhgm_istatistik_bulteni_mart_2021.pdf
- Başer, D., Kırılıoğlu M. (2020). Türkiye'de sosyal yardım sistemine yönelik sosyal hizmet

- uzmanlarının deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1486-1513.
- Buğra, A. (2018). Social policy and different dimensions of inequality in Turkey: A historical overview. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 20(4), 318-331.
- Buğra, A., Candaş, A. (2011). Change and continuity under an eclectic social security regime: The case of Turkey. *Middle Eastern Studies*, 47(3), 515–528.
- Buğra, A., Keyder, Ç. (2006). The Turkish welfare regime in transformation. *Journal of European Social Policy*, 16(3), 211–228.
- Da Roit, B., Le Bihan, B. (2010). Similar and yet so different: Cash-for-care in six European countries' long-term care policies *Milibank Quarterly*, 88(3), 286–309.
- Denzin, N. K., Lincoln, Y. S. (2005). *The Sage Handbook of Qualitative Research*, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Fraser, N., Gordon, L. (1994). A genealogy of dependency: Tracing a keyword of the U.S. welfare state. *Signs*, 19(2), 309-336.
- Powell, M., Erdem, Y. (2017). Straddling two continents and beyond three worlds? The case of Turkey's welfare regime. *New Perspectives on Turkey*, 57, 85–114.
- Gal, J. (2010). Is there an extended family of Mediterranean welfare states?. *Journal of European Social Policy*, 20(4), 283–300.
- Göçmen, İ. (2014). Religion, politics and social assistance in Turkey: The rise of religiously motivated associations. *Journal of European Social Policy*, 24(1), 92–103.
- Leisering, L. (2019). *The Global Rise of Social Cash Transfers*, Oxford: Oxford University Press.
- Lister, R. (2003). *Citizenship: Feminist Perspectives*, Basingstoke: Palgrave.
- Öktem, K. (2018). Turkey's Social Assistance Regime in Comparative Perspective: History, Administrative Structure, Programmes and Institutional Characteristics, Working Paper1 of the research project 'How "social" is Turkey? Turkey's social security system in a European context'. Erişim tarihi, 25.11.2021. https://www.blickwechsel-tuerkei.de/download/Forschungsergebnisse/How_Social_is_Turkey/Working-Paper-I.pdf
- Öktem, K., Erdoğan, C. (2020). Between welfare state and (state-organised) charity: How Turkey's social assistance regime blends two competing policy paradigms. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 40(3-4), 205-219.
- Özbek, N. (2006). Osmanlı İmparatorluğu'nda 'Sosyal Yardım' uygulamaları. İçinde: Seyitdanlıoğlu M, İnalçık H, editörler. *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 401-423.
- Van Oorschot, W. (2000). Who should get what, and why? On deservingness criteria and the conditionality of solidarity among the public. *Policy and Politics: Studies of local government and its services*, 28(1), 33-48.
- Van Oorschot W., Roosma, F. (2017). The social legitimacy of targeted welfare and welfare deservingness. İçinde: Van Oorschot W, Roosma F, Meuleman B, Reeskens T, editörler. *The Social Legitimacy of Targeted Welfare. Attitudes to Welfare Deservingness*. Cheltenham:

Edward Elgar Publishing, 241-259.

World Bank. (2020). *Scaling Up Social Assistance Payments as Part of the COVID-19 Pandemic Response*. Washintongton DC: World Bank. Erişim tarihi, 25.11.2021.

[https://thedocs.worldbank.org/en/doc/655201595885830480-](https://thedocs.worldbank.org/en/doc/655201595885830480-0090022020/original/WBG2PxScalingupSocialAssistancePaymentsasPartoftheCovid19PandemicResponse.pdf)

[0090022020/original/WBG2PxScalingupSocialAssistancePaymentsasPartoftheCovid19PandemicResponse.pdf](https://thedocs.worldbank.org/en/doc/655201595885830480-0090022020/original/WBG2PxScalingupSocialAssistancePaymentsasPartoftheCovid19PandemicResponse.pdf)

Yakut-Çakar, B., Yılmaz, V. (2008). Türkiye'de Merkezi Devlet Üzerinden Yürütölen Sosyal Yardımlar Üzerine Bilgi Notu, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu. Erişim tarihi, 25.11.2021.

[https://spf.boun.edu.tr/sites/spf.boun.edu.tr/files/Türkiye'de%20Merkezi%20Devlet%20Üzerinden%20Yürütölen%20Sosyal%20Yardımlar%20Üzerine%20Bilgi%20Notu%20\(2008\)_0.pdf](https://spf.boun.edu.tr/sites/spf.boun.edu.tr/files/Türkiye'de%20Merkezi%20Devlet%20Üzerinden%20Yürütölen%20Sosyal%20Yardımlar%20Üzerine%20Bilgi%20Notu%20(2008)_0.pdf)

Yılmaz, V. (2017). *The Politics of Healthcare Reform in Turkey*. New York: Palgrave McMillan.

